



# ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΌΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1947

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ<sup>ΙΑ</sup> Α.Ε.  
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ,"  
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38  
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Γ.Δ. της Κ.τ.Π.  
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008



## ΠΛΑΤΩΝ Ο ΕΙΔΩΣ\*

### ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΔΙΚΑΣΜΕΝΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ

Στό Γοργία μάλιστα, και ιδιαίτερα στις σελίδες 500—508, όπου ο Πλάτων συμπυκνώνει δηλ. την προηγουμένη εμπειρία του Έλληνισμού, αποκαλύπτεται η οργανική σχέση που έβλεπε το κλασικό πνεύμα ανάμεσα στις έννοιες της ύπαρξης, της Ένότητας, του Νόμου, του Λόγου, του Άγαθού και της Τάξης. Το Άγαθό, δηλ. το θεμέλιο κάθε ανθρώπινης και κοσμικής ύπαρξης (που δεν είναι παρά η πλατωνική, «ουμανιστική» μετάφραση της έννοιας της Δίκης του Σόλωνα και των προσωκρατικών) δεν είναι για τον Πλάτωνα παρά ο Νόμος καθ' έαυτόν, ή έννοια της νομιμότητας, ή συμφωνία προς το Νόμο. Νόμος είναι ή πρωταρχική Δύναμη, που υπερβαίνει «πρεσβεία και δύναμι» (κατά λογική προτεραιότητα και σπουδαιότητα) κάθε άτομικό, μερικό φαινόμενο, ή δύναμη που δίνει ένότητα, μορφή και νόημα (το «είδος» τους) στα φαινόμενα και που επιβάλλει τάξη, δηλ. έναίο συνολικό νόημα στη χαώδη άπειροποικιλία τους. Έτσι ή τελευταία έννοια του Νόμου είναι τάξη, μορφή, δηλ. διατήρηση ένότητας μέσα στη γένεση και την έξαφάνιση των πολλών και διαφόρων ατομικότητων. Από θεωρητική άποψη, είναι Λόγος, δηλ. ή Ένότητα της Συνείδησης που χωρίς αυτήν είναι αδύνατη ή κατανόηση των πολλών και διαφόρων αντικειμένων και ή διατήρησή τους μέσα στη γνώση. Από κοσμολογική άποψη, είναι «κόσμος», δηλ. διατήρηση της θεμελιώδους ένότητας του είναι μέσα στο γίνεσθαι από κοινωνική, ήθικη και πολιτική άποψη, είναι άγαθό, έννομη τάξη, δηλ. διατήρηση της έννοιας της Νομιμότητας μέσα στο άτομο και την Κοινωνία. Από την άποψη του πολιτισμού είναι δαίμων, διατήρηση της Πρωταρχικής Ένότητας του πολιτισμού μέσα στη συνεχή διαφοροποίηση του ανθρώπινου Γίνεσθαι, μέσα στην Ιστορία, δηλ. μέσα στη γένεση και τον άφανισμό των ατόμων και των γενών.

7. Μ' αυτό τον τρόπο έβλεπε ο κλασικός Έλληνας τη μεταμόρφωση της Ιστορίας σε πολιτισμό, τη μεταμόρφωση δηλ. σε οργανική Ένότητα αυτής της χαωτικής και άμορφης ανθρώπινης συμβίωσης που καθ' έαυτην συνιστάται από την τυχαία διασταύ-

ρωση πολλών και διαφόρων ατομικότητων, που αρχικά τίποτε άλλο δεν τις συνέχει παρά ή τυφλή ανάγκη της ασφάλειας και της αναπαραγωγής. Αυτή είναι ή άποψη που είχαν οι κλασικοί Έλληνες για το νόημα του πολιτισμού, νόημα που ή ευσέβειά τους το θεωρούσε σαν την έκδήλωση κάποιας ιερής δαιμονικής δύναμης. Μόνο δε αν αντικρύσουμε με Έλληνικό μάτι το νόημα αυτό του κλασικού Πολιτισμού, θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε αυτή την ειδική μορφή συνέχειας, που πραγματοποίησε ο 6ος και 7ος αιώνας με μιá σχεδόν υπεράνθρωπη τελειότητα.

Συνέχεια, λοιπόν, δεν είναι παρά ο καρπός της παρουσίας μιáς αδιάλειπτα διαφοροποιούμενης πρωταρχικής Ένότητας μέσα στο άμορφο και τυχαίο Ιστορικό γίνεσθαι.

Κύριος σκοπός είναι να τοποθετήσουμε μέσα στη συνέχεια αυτή το έργο του Πλάτωνα. Μόνο έτσι μπορεί να κατανοήσουμε ό,τιδήποτε ουσιαστικό και γόνιμο έφερε στο φώς το έργο του. Γιατί, φαίνεται, όσο βαθύτερος—και κυρίως όσο κλασικότερος—είναι ένας δημιουργός τόσο πιο περιορισμένος είναι ο ρόλος του τυχαίου και του ατομικού μέσα στο έργο του, τόσο περισσότερο το έργο του δεν του ανήκει, αλλά ανεξαρτοποιείται, τον ξεπερνάει και τοποθετείται μέσα στο υπερατομικό νόημα του πολιτισμού, μες τον οποίο έκκολάπτεται. Δεν είναι τυχαίο το ότι ή τέχνη του πορτραίτου τόσο στην πλαστική όσο και στη λογοτεχνία είναι τέχνη ανύπαρκτη στην εποχή της άκμης και που ή γέννησή της συμπίπτει με το πρώτο ήμισυ του 4ου αιώνα, δηλ. τη μετασωκρατική εποχή. Για τους κλασικούς το νόημα μιáς προσωπικότητας δεν μπορεί παρά να βρεθί στο έργο της, δηλ. στη συνεισφορά της στη γενική προσπάθεια της κοινωνίας. Αντίθετα, στην εποχή της Παρακμής, πρώτοι οι μαθητές του Σωκράτη χρησιμοποίησαν τα απομνημονεύματα και γενικά τη Βιογραφία, το «έγκωμιον» και την ψυχολογική ανάλυση (που στον Πλάτωνα Ιδίως φτάνει στο κατακόρυφό της). Για πρώτη φορά στην εποχή της παρακμής, και κάτω από την επίδραση του Σωκράτη και άσφαλώς και του Εύριπίδη, οι Έλληνες προσπάθησαν να εκφράσουν το

\* Συνέχεια από το προηγούμενο και τέλος.

νόημα ἑνός ἔργου μέσα ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἐμεῖς ὀνομάζουμε «προσωπικότητα», παρ' ὅλον ὅτι δὲν εἶχαν, ὅπως λέει ὁ W. Jaeger <sup>1)</sup> οὔτε τὴν ἔννοια τῆς προσωπικότητας οὔτε καὶ λέξεις γιὰ νὰ τὴν ἐκφράσουν. Φυσικά καὶ αὐτὸς ὁ «ἀντικλασσικὸς» τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖο ἡ γενεὰ τοῦ Πλάτωνα ἔβλεπε τὸν ἑαυτὸ της, δὲν μπορεῖ νὰ νοηθῆ παρά μέσα στὴ γενικὴ ἐξέλιξη τοῦ Κλασσικοῦ πολιτισμοῦ. Γι' αὐτὸ, τολμῶ νὰ πῶ, ὅτι θὰ προσπαθῆσω ὄχι τόσο νὰ παρουσιάσω τούτη ἢ ἐκείνη τὴν Πλατωνικὴ θεωρία, τὴ θεωρία τῶν ἰδεῶν, τὴν Μυθολογία ἢ τὰ πολιτικὰ ὄνειρα τοῦ Πλάτωνα, ἀλλὰ κυρίως νὰ φανερώσω ποῖα εἶναι ἡ ἀναγκαιότητα, ἐκείνη ποὺ σὲ δεδομένη στιγμή ἐπέβαλε στὸν κλασσικὸ πολιτισμὸ νὰ μὴ μπορῆ νὰ ἐκφράζεται δημιουργικά παρὰ μόνο διὰ τοῦ θεωρητικοῦ ἀνθρώπου, μέσα ἀπὸ τὴ συνειδητὴ δημιουργία. Νὰ τοποθετήσω τὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνα μὲς τὴ μοιραία τροχιά, ποὺ ἡ ἀρχὴ τῆς βρίσκεται στὸ «ἀλλ' οὐκ εἰδῶς» τοῦ Σοφοκλή. Αὐτὸ μοῦ φάνηκε σὰν τὸ πρῶτιστο ποὺ εἶχα νὰ κάνω. Μόνο ἔτσι, νομίζω, ἡ Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας θάβρῃ τὸ ἀληθινὸ της νόημα, δηλ. θὰ γίνῃ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας.

8. Γι' αὐτὸ θὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῶν πρῶτων θεμελιωδῶν μορφῶν τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ. Ἔτσι, μέσα στὴν αἰσχύλεια Τραγωδία, τὴν προπερικλεικὴ Δημοκρατία καὶ τὴν προσωκρατικὴ Φιλοσοφία θὰ ἀναζητήσουμε στὴν κατάσταση τῆς ἀδιαφοροποίητης Ἑνότητας ὅλα τὰ ὀργανικά στοιχεῖα καὶ τίς δυναμικότητες, ποὺ πραγματοποιήθηκαν ὡς τὴ γενεὰ τοῦ Πλάτωνα, θὰ παρακολουθήσουμε μετὰ τὴν ἐνότητα τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ στὴ συνέχειά του ὡς τὴν τελικὴ του ἀποσύνθεση, μέχρις ὅτου ἐξαντληθῆ ἡ ἀρχικὴ του ὀρμή, πραγματοποιηθῆ δηλαδή καὶ ἡ τελευταία θεμελιώδης δυνατότητα ποὺ ἐξαρχῆς βρισκόταν «δυνάμει» μέσα του. Ἡ καθολικὴ καὶ ὀλοκληρωτικὴ παρουσία ἐνότητας στὸ σύνολο τοῦ ἔργου μιᾶς ἐποχῆς ἢ μιᾶς γενεᾶς <sup>2)</sup> μᾶς φαίνεται σὰν τὸ θετικὸ κριτήριό τῆς ἀκμῆς. Ἀντίθετα, ὅταν ἡ Ἑνότητα παρουσιάζεται μόνο σ' ἕνα ἀτομικὸ ἔργο ἢ σὲ μιὰ ἀτομικὴ μορφή ὑπαρξῆς, ἐνῶ τὸ σύνολο τοῦ πολιτισμοῦ ἔχει διασπασθῆ σ' ἕνα

πλήθος ἀναρχικὰ διασταυρωμένων κατευθύνσεων, τότε εἰδικὰ γιὰ τὸν κλασσικὸ πολιτισμὸ ἔχουμε ἕνα ἀλάνθαστο κριτήριό παρακμῆς. Αὐτὸ εἶναι τὸ κριτήριό τῆς παρακμῆς, τῆς ἐποχῆς δηλ. ποὺ ἡ δημιουργικὴ προσωπικότητα βρισκόταν σὲ πλήρη καὶ ἀγεφύρωτη ἀντίθεση πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν πραγματικότητα τῆς γενεᾶς της, ἀντίθεση ποὺ οἱ πιὸ χαρακτηριστικὲς ἐνδείξεις της εἶναι τὸ σωκρατικὸ «ἰδιωτεύειν καὶ μὴ δημοσιεύειν» <sup>1)</sup>, τὸ «ἀπραγμόνως ζῆν» ὀρισμένων σωκρατικῶν σχολῶν καὶ ἡ τελικὴ ἀπομόνωση τοῦ Πλάτωνα στοὺς κήπους τῆς Ἀκαδημίας.

Σκοπὸς εἶναι νὰ δείξουμε τὴ γραμμὴ ποὺ ὁδηγεῖ ἀπὸ τὸ Σόλωνα καὶ τὸν Αἰσχύλο στὸ Σωκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα, νὰ δείξουμε τὴν ὀργανικὴ ἀναγκαιότητα τῆς ἐξέλιξης αὐτῆς καὶ νὰ δώσουμε ἔτσι στὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνα τὸ πραγματικὸ του ρίζωμα καὶ τὸν ἱστορικὸ του ὀρίζοντα. Τί νόημα ἔχει τὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνα μέσα στὴ μοιραία αὐτὴ διαδικασία, ποὺ ἔκανε ἀναγκαῖα τὴ μεταμόρφωση τοῦ αἰσχύλειου αἰσθήματος τοῦ πεπρωμένου καὶ τῆς Δίκης τῆς Ἡρακλείτειας ἀντίληψης τῆς αἰωνίας «πάλης τῶν ἀντιθέτων» σὲ διάλογο «ὅν αὐτὴ πρὸς αὐτὴν ἢ ψυχὴ διεξέρχεται περὶ ὧν ἂν σκοπῆ»; Ἄν στὴν ἐποχὴ τῆς ἡ τραγωδία εἶχε ἀπορροφήσει μέσα της ὅλες τίς προηγούμενες δυνάμεις καὶ ἐμπειρίες τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ ἴδιο μπορούμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὸν πλατωνικὸ διάλογο. Μᾶς φαίνεται σὰν κάτι ἀπέραντα περισσότερο ἀπ' αὐτὸ ποὺ τὸ διονυσιακὸ πάθος τοῦ Nietzsche τὸν ἄφησε νὰ δῆ: «ἕνα εἶδος σχεδίας, ποὺ χρησίμευε γιὰ καταφύγιο στὴν ἀρχαία τέχνη μὲ ὅλα τὰ παιδιὰ της ὕστερ' ἀπὸ τὸ ναυάγιο τοῦ καραβιοῦ της». Ὁ Πλάτων εἶναι κάτι ἀπέραντα περισσότερο ἀπὸ μιὰ ἀπλὴ περίπτωση τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ θεωρητικοῦ ἀνθρώπου, μιὰ ἐξαιρετικὴ ποικιλία τοῦ εἶδους Kant ἢ Spinoza. Ἦταν μιὰ ἀνάγκη τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ, μιὰ ὀργανικὴ του λειτουργία. Ὅποιος δὲν βλέπει αὐτὴ τὴν ἀνάγκη, ποὺ δίνει ὅλο τὸ τραγικὸ νόημα καὶ τὴν ἐνότητα στὸ ἔργο του, δὲν μπορεῖ νὰ δῆ σ' αὐτὸ παρὰ ἕνα ἀνακάτωμα «οὐτοπιστικῆς» πολιτικολογίας, θεωρητικῆς φιλοσοφίας, ποίησης, μυστικοπάθειας καὶ περιπετειωδῶν ταξιδιῶν, μιὰ προσπάθεια χωρὶς σπονδυλικὴ στήλη νὰ περισωθοῦν διάφορα ἀντιφατικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ πτώμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀντίθετα, ἐμεῖς, τὸ νόημα τοῦ Πλατωνικοῦ ἔργου θὰ τὸ ἀναζητήσουμε στὸ ὅτι ὁ ἴδιος ὁ κλασσικὸς αἰώνας, ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν ἀναγκαιότητα, ἔθετε μέσα στὸν πλατωνικὸ διάλογο μιὰ ὕστατη δυνατότητα ἀναγέννησης, ἀποκατάστασης τοῦ ὀμφάλιου λώρου ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο, τὴν πολιτεία καὶ τὸν κόσμο: «ὥστε τὸ πᾶν αὐτὸ αὐτῷ ξυνδεθῆσαι» <sup>2)</sup> Μάταια ὁ Εὐριπί-

1. Jaeger: *Paideia the ideals of the Greek culture* II 18.

2. Προτιμῶ τὸν ὄρο γενεὰ ἀκριβῶς γιατί ἐκφράζει πιὸ ἄμεσα τὸν ἀνθρώπινο ζωικὸ καὶ γι' αὐτὸ ἀκόμα πιὸ βαθῶ καὶ πιὸ μυστηριακὸ χαρακτήρα τῆς ἱστορικῆς συνέχειας. Ἦδη τὸ πλατωνικὸ Συμπόσιο θεμελιώνει τὴν ἔννοια τοῦ Πολιτισμοῦ, πάνω σὲ φαίνόμενο τῆς γέννησης (τόμος γέννησις), τῆς γέννησης, σὰν σχέσης γενεᾶς πρὸς γενεὰ ὄχι μὲ τὴ βιολογικὴ τῆς σχέσης πατέρα πρὸς γιοῦ ἀλλὰ μὲ τὴν ἱστορικὴ εἰδικὰ ἀνθρώπινη ἔννοια τῆς συμμετοχῆς διαφόρων ἀτόμων στὴν ἴδια δημιουργικὴ ἐνότητα. Ἔτσι ὁ Πλάτων μᾶς ὁδηγεῖ στὴ διάκριση φύσης καὶ ἱστορίας ποὺ ἀργότερα θὰ τὴν παραλάβουν καὶ θὰ τὴν ἀναπτύξουν οἱ Herder, Marx, Rickert, Max Weber κλπ.

1. Πλατ. ἀπολογία 32α.

2. Συμπ. 202ε.

δης στο βασίλειμα τῆς ζωῆς του προσπαθοῦσε νὰ νεκραναστήσει τὴν ἐποχὴ, ὅπου τὸ πνεῦμα τοῦ Διονύσου διαλαλοῦσε τὶς μεγάλες ἀλήθειες τοῦ Κόσμου. Μάταια ὁ Ἄρει στοφάνης καλοῦσε στοὺς «Βατράχους» τὸ πνεῦμα τοῦ Αἰσχύλου, γιὰ ν' ἀναστύλωσι τὸν περήφανο νὰ ποῦ κατέρρει. Μάταια καὶ ὁ Δημοσθένης θ' ἀγωνίζονται ἀργότερα νὰ ξαναζωντανέψῃ τὸ παλιὸ πολιτικὸ ἦθος. Ἡ ἀναγέννηση τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲ μποροῦσε ὅμως νὰ εἶνε ἐργὸ οὔτε τῆς πολιτικῆς, οὔτε τῆς Τέχνης, ἀλλὰ μόνο τῆς Φιλοσοφίας, γιὰ τὴν Συνείδηση ἦταν πιά ὁ μόνος φορέας δημιουργικότητος τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ. Μόνη ἡ Συνείδηση μποροῦσε πιά νὰ δώσῃ ἕνα νέο νόημα στὴν Τέχνη καὶ τὴν Πολιτικὴν, ποῦ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ φορὰ τοῦ πολιτισμοῦ τίς εἶχε υποβιάσει σὲ ἀξίες κατώτερης ἐπιπέδου, ἐξαρτημένες ἀπὸ τὴν Φιλοσοφίαν, σὲ ἀξίες ποῦ ἀπ' αὐτὴν ἀντλοῦσαν τὸ νόημά τους καὶ τὴν ὑπηρετοῦσαν ἀπειλλὰ. Μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ μποροῦμε νὰ καταλάβουμε τὸν ἱερό πόλεμο, ποῦ κάνει ὁ Πλάτων στὸν Ἴωνα, στὸ Γοργία, στὴν Πολιτεία καὶ ἀλλοῦ ἐναντίον τῶν ποιητῶν καὶ τῶν ρητόρων, ἐκείνων δηλ. ποῦ οἱ προηγούμενες γενεὲς τοὺς ἐβλεπαν σὰν τοὺς κύριους φορεῖς τῆς δημιουργικότητος τοῦ πολιτισμοῦ. Ἔτσι ἂν ὁ Σοφοκλῆς ἐβλεπε σὰν μίαν μικρὴ σκοτεινὴ κηλίδα τὸ ὅτι ὁ Αἰσχύλος ἐποίει τὰ δέοντα χωρὶς νὰ εἶναι συνειδητός, ὁ Πλάτων ἀρνείται ὀλοκληρωτικὰ καὶ καταδικάζει ὅλη τὴν ποίηση, γιὰ τὴν δὲν γεννιέται ἀπὸ μίαν συνειδητὴ διαδικασίαν. Κι' ἂν ὁ Θουκυδίδης ἐκθειάζει τὴ θαυμαστὴ διαίσηση τοῦ Θεμιστοκλή, ποῦ τοῦ ἐπέτρεπε νὰ αὐτοσχεδιάζῃ πάνω σ' ὁποιοδήποτε θέμα, ὁ Πλάτων ἀκριβῶς γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καταδικάζει ὅλους τοὺς προηγουμένους πολιτικούς καὶ φτάνει μέχρι στὸ σημεῖο νὰ πῇ ἀκόμα καὶ γιὰ τὸν Περικλῆ, ὅτι δὲν ἔκανε τίποτε ἄλλο παρὰ «γέμισε τὴν πόλιν μὲ φλυαρίες»<sup>1)</sup>. Νὰ ξεκαθαρίσῃ τὴ ζωὴ τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ ὁποιαδήποτε μὴ συνειδητὴ λειτουργίαν, νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀπόλυτη προτεραιότητα καὶ τὴν ἀπόλυτη κυριαρχία τῆς Συνείδησης: Αὐτὸ εἶναι τὸ περιεχόμενο τῆς πρώτης μεγάλης κριτικῆς περιόδου τοῦ Πλάτωνα. Ἡ «Ἀνάγκη» ποῦ σὲ δεδομένη στιγμή κάνει τὸν θεωρητικὸ ἄνθρωπο μόνον φορέα τῆς δημιουργικότητος ἐνός πολιτισμοῦ, αὐτὴ εἶναι ποῦ «ἀνάγκασε» τὸν Πλάτωνα νὰ κἀνῃ φιλοσοφία, ἐνῶ ἔγραφε τραγωδίας καὶ τὸν τραβοῦσε ἡ Πολιτικὴ: «Λέγειν τε ἠναγκάσθη, ἐπαινῶν τὴν ὀρθὴν φιλοσοφίαν ὡς ἐκ ταύτης ἐστὶν τὰ τε πολιτικὰ δίκαια καὶ τὰ τῶν ἰδιωτῶν πάντα κατεῖν. Εἶπεν δὲ με ὅμως ἡ περὶ τὸ πράττειν τὰ κοινὰ ἐποθυμία»<sup>2)</sup>. Αὐτὴ ἡ ἀνάγκη μᾶς δείχνει μίαν τραγωδίαν, ποῦ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ τὴ γράψῃ οὔτε ὁ Αἰσχύλος οὔτε ὁ Σοφο-

κλῆς, ἀλλὰ μόνο ὁ Πλάτων: τὴν εἰμαρμένη ποῦ θροιάζει πάνω ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Παρακμῆς, δταν ὁ κόσμος δὲν μπορεῖ νὰ ἐκφραστῆ παρὰ μόνο μέσα στὸ συνειδητὸ ἄνθρωπο.

9. Καμμιά ἄλλη ἐποχὴ δὲν προσφέρεται τόσο ὅσο ἡ ἐποχὴ τοῦ Πλάτωνα γιὰ τὴ μελέτη τῆς στάσης τῆς μεγάλης δημιουργικῆς Συνείδησης ἀπέναντι στὸ πρόβλημα τῆς Παρακμῆς. Σ' αὐτὸ ἄλλωστε συνίσταται καὶ τὸ παντοπινὸ ἀνθρώπινο ἐνδιαφέρον ποῦ ἰδιαίτερα ἐμεῖς σήμερα οἱ ἄνθρωποι τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα βλέπουμε μέσα στὸ πλατωνικὸ ἔργο.

Σὲ καμμιά ἄλλη ἐποχὴ παρακμῆς ἡ ἀνάμνηση τῆς «παλαιᾶς εὐδαιμονίας», ὅπως λέει ὁ Δημοσθένης<sup>3)</sup>, δὲν ἦταν τόσο ἀμεση καὶ τόσο ἐντονη. Μία γενεὰ χωρίζει τὴ γενεὰ τοῦ Πλάτωνα ἀπὸ τὴ μεγάλη κλασσικὴ περίοδο. Γιὰ τὴν καμμιά ἄλλη ἐποχὴ παρακμῆς ἡ Δύναμη καὶ ἡ ἀκτινοβολία τῆς παράδοσης δὲν ἦταν τόσο ὀλοκληρωτικὴ, ὅπως στὸν κλασσικὸ Πολιτισμὸ, ὅπου καὶ ἡ πιὸ ἐξαιρετικὴ μεγαλοφυΐα δὲν μποροῦσε νὰ συλλάβῃ τὸν ἑαυτὸ τῆς παρὰ σὰν μίαν μερικὴν ὑπεύθυνη λειτουργίαν τοῦ πολιτισμοῦ μὲς τὸν ὁποῖο ζοῦσε, ὅπου τὸ μὲν σῶμα ἦταν ἔτοιμη νὰ τὸ προσφέρῃ στὴν Πολιτεία σὰν κάτι «ἀλλοτριώτατον», ὅπως λέει ὁ Ἐπιτάφιος, καὶ ὅπου αἰσθανόνταν ἀπέναντι τοῦ πολιτισμοῦ σὰν ὑποχρεωμένη «ἅπαντα πράττειν ἰδίαν τε καὶ δημοσίαν»<sup>4)</sup>. Μέσα στὰ πλαίσια αὐτὰ κανένα περιθώριο φυγῆς δὲν μποροῦσε νὰ ἐμφανισθῇ. Ἡ σωτηρία ποῦ θὰ ἐξήγγειλε ἕνα δημιουργικὸ πνεῦμα ἢ θάταν καθολικὴ δηλ. θὰ γεννοῦσε μίαν νέα στάση ἀπέναντι στὴ ζωὴ, θὰ θεμελίωνε ἕνα καινούργιο πολιτισμὸ, ἢ θάταν μίαν τραγικὴ ἀποτυχία.

Ὁ Πλάτων ζῆ καὶ δημιουργεῖ κάτω ἀπὸ τὴ συνθλιπτικὴ αὐτὴ εὐθύνη. Αὐτὴ εἶναι ἡ Μοῖρα του καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ κεντρικὸ νόημα τῆς ὑπαρξῆς του. Ἔτσι παρ' ὅλο τὸ σύνθημα τοῦ «ἰδιωτεύειν καὶ μὴ δημοσιεύειν» καὶ ὅλη τὴν ἐρημίαν ποῦ τυλίγει τὸ ἔργο του, παρ' ὅλο τὸν ἀσυγκράτητο πεσσιμισμὸ γι' αὐτὴ τὴ «θνητὴ φλυαρία» τῆς ζωῆς καὶ γι' αὐτὸ τὸ «Θεοῦ παίγνιον», τὸν ἄνθρωπο, παρ' ὅλον ὅτι κάθε ἀναγεννητικὴ προσπάθεια εἶναι ἀπὸ τὰ πρὶν καταδικασμένη σὲ ἀποτυχία, γιὰ τὴν ἡ «Ἀρετὴ», δηλ. ἡ ἐνσυνειδητὴ γνώση τοῦ ἀγαθοῦ (ποῦ πρέπει νὰ εἶναι τὸ θεμέλιο τοῦ πολιτισμοῦ) εἶναι κάτι ποῦ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὶς δυνατότητες τοῦ λαοῦ<sup>5)</sup>, παρ' ὅλη τὴν οἰκτρὴ ἀποτυχία τῶν πολιτικῶν του σχεδίων καὶ παρ' ὅλη τελικὰ τὴ Φιλοσοφίαν ποῦ ἀναγκάστηκε νὰ κἀνῃ, στὸ βάθος, ὁ κεντρικὸς πυρήνας τῆς ὑπαρξῆς του, αὐτὸ ποῦ τὸν ἔστηνε-μπρὸς στὸ πεπρωμένο, ἦταν τὸ πρόβλημα τῆς ἀναγέννησης τοῦ πολιτι-

1. Γοργ., 519α.

2. VII Ἐπιστ. 326α καὶ 325σ.

3. Δημοσθένης 21, 143

4. Πολιτεία 519c

5. Βλ. καὶ VII Ἐπιστ. 341e

σμού. Αυτό είναι που δίνει ένότητα στο φαινομενικά διασπασμένο έργο του. Αυτό είναι το περιεχόμενο του «ένός σκοπού εν τῷ βίῳ» που μία «'Ανάγκη» μᾶς επιβάλλει νά έχουμε και που γι' αυτόν «πρέπει νάμασθε έτοιμοι όλα νά τὰ κάνουμε στη δημοσία και την ιδιωτική ζωή μας». Αυτή η 'Ανάγκη μᾶς λέει ότι το νόημα της ζωής δέν βρίσκεται στα χέρια ούτε των «ἀπαιδευτών και ἀληθείας ἀπείρων», αλλά ούτε στα χέρια αὐτῶν που έχοντας ἀφεθῆ στον ἀφελῆ ναικισισμό της «θεωρίας γιά τή θεωρία» και έχοντας ἀπόλυτα ἀποξενωθῆ από τήν πράξη, πιστεύουν πως με τή μέθοδο αὐτή θά μπόρουν νά βροῦν τήν εὐτυχία.

«'Ανάγκη δέ... μήτε τοὺς ἀπαιδευτοὺς και ἀληθείας ἀπείρους ἰκανῶς, ἂν ποτε πόλιν ἐπιτροπεύσαι, μήτε τοὺς ἐν παιδείᾳ ἐωμένους διατρίβειν διὰ τέλους, τοὺς μὲν οὖν σκοπὸν ἐν τῷ βίῳ οὐκ ἔχουσιν ἕνα, οὐ στοχαζομένους δεῖ ἀπαντα πράττειν ἅ, ἂν πράττωσι ἰδίᾳ τε και δημοσίᾳ, τοὺς δέ οὖν ἐκόντες εἶναι οὐ πράξουσιν ἡγούμενοι ἐν μακάρων νήσοις ζῶντες ἔτι ἀπωκίσθαι»<sup>1</sup>).

Ὡστε, λοιπόν, μόνη της ἡ «παιδεία», ἡ καλλιέργεια και ἡ φιλοσοφία, μόνη της ἡ Γνώση δέν μπορεί νά σώση τόν ἄνθρωπο; Ὡστε λοιπόν ἡ αὐτόνομη Ἠθική ἐνός Σωκράτη και τὸ «ἰδιωτεύειν και μὴ δημοσιεύειν» και «ἡ φυγή ἐνθάδε ἐκείσε», που εἶναι οἱ πρωταρχικὲς προϋποθέσεις της πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἦταν όλα αὐταπάτες; Αὐτὸ ἦταν ἡ βάση πάνω στην ὁποία ἀσφαλιζόνταν ὁ Θεωρητικός ἄνθρωπος, ὁ κλεισμένος στην αὐτάρκεια της Συνειδησῆς του, ὁ ἐν παιδείᾳ «ἐωμένος διατρίβειν». Κι' ὁμως ἡ σταθερὴ κι' ἀσάλευτη αὐτὴ βάση καταρρέει, γιατί ὑπάρχει κάτι που ξεπερνᾶ τήν αὐτονομία της Συνειδησῆς και κάνει τόν ἄνθρωπο «ζῶντα ἔτι» ἀνίκανο νά γνωρίση τήν ἀληθινὴ εὐτυχία. Ἡ ζωὴ ἀγονιμοποιήθη ἀπὸ τήν πράξη, ἀποξενωμένη ἀπὸ τόν πολιτισμὸ εἶναι ἀσυμβίβαστη με τήν εὐτυχία. Ὁ συνειδητὸς ἄνθρωπος δέν θά γνωρίση τήν εὐτυχία παρά μόνο μετὰ τὸ θάνατό του. Αὐτὰ εἶναι τὰ τραγικὰ συμπεράσματα στα ὁποία ἔφτανε ὁ Πλάτων στο πρώτο μεγάλο έργο της ὠριμότητάς του, ἀφοῦ ἤδη τὰ εἶχε διατυπώσει στο Φαίδωνα και στο Θεαίτητο. Σ' αὐτὰ κατέληγε μία Φιλοσοφία που στην αἰσιόδοξη παντιέρα της εἶχε βάλει τρία ἀπλὰ ἀξιῶματα: ὁμορφιά — γνώση, δικαιοσύνη — γνώση, εὐτυχία — γνώση. Κανείς δέν ξαίρει τί σκεφτόταν ὁ Πλάτων στην ὥρα τοῦ θανάτου του, τήν ὥρα δηλ. που κατὰ τήν πλατωνικὴ φιλοσοφία, ἀνοίγεται στον ἄνθρωπο ἡ δυνατότητα «ἐν μακάρων νήσοις ἀπωκίσθαι». Ὁλη ἡ φιλοσοφία γιά τόν Πλάτωνα δέν εἶναι παρά μία «μελέτη θανάτου»,

1. Πλατ. Πολ. 519 c.

μιά προπαρασκευή γιά τήν ὥρα ἐκείνη, ὅπου ἡ Συνείδηση βρίσκει τήν πρωταρχικὴ της καθαρότητα και αὐτάρκεια και λυτρώνεται ἀπὸ τὰ δεσμὰ που της γεννᾶ αἴσθησις της ἱστορικῆς της condition και της ἱστορικῆς της εὐθύνης.

Με τι ἡδονὴ μιλάει στο Φαίδωνα ὁ Πλάτων γιά τήν ὥρα ἐκείνη ὅπου ἡ ψυχὴ, ἡ συνείδηση, «καθαίρεται», ἐξαγνίζεται, ἀποχωρίζεται ἀπὸ τίς αἰσθήσεις, που σάν καρφιά της καρφῶνουν στη σχετικότητα της ζωῆς<sup>1</sup>)! Μπορεῖ ἡ ἀληθινὴ εὐδαιμονία νά εἶναι κάτι ἀκατόρθωτο, μέσα στη γήινη ἱστορικὴ ζωὴ, γιά τόν «ἐν παιδείᾳ ἐωμένον διατρίβειν» γιατί ἡ εὐδαιμονία τοῦ φιλοσόφου δέν εἶναι «παρά μία ψυχὴ ἐνθάδε ἐκείσε»<sup>2</sup>), μιά φευγαλέα στιγμή, ὅπου ὁ φιλόσοφος «ἐξιστάμενος τῶν ἀνθρωπίνων σπουδασμάτων και πρὸς τῷ θεῷ γινόμενος, ἐνθουσιάζων λέληθε τοὺς πολλοὺς»<sup>3</sup>). Εἶναι ἀδύνατο νά καταλύσουμε τήν ἀρνητικὴ, τήν «κακὴ» πλευρὰ της ἀνθρώπινης ζωῆς. Αὐτὸ εἶναι τὸ βασικὸ συμπέρασμα, ὅπου κατέληξε ὁ Πλάτων μόλις συνειδητοποίησε τὸ νόημα της ἱστορικῆς στιγμῆς και μόλις ξεπέρασε τόν ὀπτιμισμὸ της Σωκρατικῆς παράδοσης. Ἡ συνείδηση ἐναντίον της ζωῆς! Τί ἀλλόκοτη ἀντίθεση! Στη γενεὰ τοῦ Περικλῆ και τοῦ Σωκράτη ἡ συνείδηση φαίνονταν σάν τὸ μόνο εἰδικὸ ἀνθρώπινο μέσο με τὸ ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος μπορεί νά γνωρίση τήν «ἱστορικότητα» του, μπορεί νά θέση και νά δικαιώση τήν ὑπαρξή του. Ἡ Συνείδηση εἶναι ἡ μοναδικὴ βάση πάνω στην ὁποία μπορεί νά θεμελιωθῆ ἡ Ἀρετὴ, ἡ Σωφροσύνη, ἡ Τέχνη, ἡ ἀνθρώπινη συμβίωση, ἡ πολιτικὴ ζωὴ και γενικά ὁ Πολιτισμὸς. Μόνη αὐτὴ μπορεί νά «διορθώση» τίς ἀτέλειες και σχετικότητες της ὑπαρξης, νά ἐξαλείψη τὸ «κακὸ» ἀπὸ τόν ἄνθρωπο, γιατί «οὐδείς ἐκὼν κακός· διὰ δέ πονηρὰν ἕξιν τοῦ σώματος και ἀπαιδευτον τροφήν ὁ κακὸς γίνεταί «κακός». Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ μέτρο τῶν πραγμάτων: Αὐτὰ εἶναι τὰ συνθήματα της ἀνώτατης αὐτῆς — και τελευταίας — φάσης τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ ὅπου ὁ οὐμανισμὸς ἀγγίζει τὰ ὄρια της τραγικῆς «ὑβρης». Τώρα ὁμως στο τέλος του, ὁ συνειδητὸς Οὐμανιστικὸς πολιτισμὸς ἀρνεῖται τόν ἑαυτὸ του, αὐτοκαταστρέφεται, ἀποσυντίθεται και αὐτὸς, παρακολουθώντας τήν παρακμὴ ὁλοκλήρου τοῦ Πολιτισμοῦ, στο προμηθευτικὸ αἴσθημα της παντοδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου και της συνειδησῆς του ἀντιτάσσεται τώρα ἡ ἐκμηδενιστικὴ αἴσθησις της ἀδυναμίας της

1. Κάθαροι εἶναι τοῦτο εὐμβαίνει τὸ χωρίζειν δι τὴν μάλιστα ἀπὸ τοῦ σώματος τήν ψυχὴν και ἐθίσει αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν πανταχόθεν ἐκ τοῦ σώματος συναγείρεσθαι τι και ἀθρίζεσθαι, και οἰκεῖν κατὰ τὸ δυνατόν και ἐν τῷ νῦν παρόντι και ἐν τῷ ἔπειτα μόνην καθ' αὐτὴν, ἐκλυσμένην ὡσπερ ἐκ δεσμῶν σώματος, Φαίδ. 67c.

2. Θεαιτ. 176b.

3. Φαίδρος 249d.

συνείδησης «νά ὑπερνικήσῃ τὸ κακόν», νά ἀναγεννήσῃ τὴν ὑπαρξήν. «᾽Ω Θεόδωρε.... ὑπεναντίον γάρ τί τῷ ἀγαθῷ ἀεὶ εἶναι ἀνάγκη», αὐτὴ ἡ πικρὴ αἴσθησις κάνει τὴν αἰχμὴ τῆς συνείδησης νά γυρνᾷ ἐναντία στὸν ἑαυτὸ της. Ὅχι ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ Θεὸς εἶναι τὸ μέτρο τῶν πραγμάτων, «ὁ δὲ Θεὸς ἡμῖν πάντων χρημάτων, ἂν εἴη μάλιστα, καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ πού τις, ὡς φάσιν ἄνθρωπος». Τί νόημα ἔχει αὐτὴ ἡ παλινωσία, αὐτὴ ἡ ἐπιστροφή στὸ μοτίβο τῶν προκλαστικῶν αἰώνων, ποὺ βλέπουν στοὺς Νόμους, σ' αὐτὸ τὸ αἰνιγματικὸ τελευταῖο ἔργο τοῦ Πλάτωνα ποὺ γράφτηκε μετὰ τὸ τελευταῖο οἰκτρά ἀποτοχημένο ταξίδι του στὴ Σικελία; Τί νόημα ἔχει αὐτὴ ἡ ἐγκατάλειψη, αὐτὴ ἡ πλήρης ἀνυπαρξία κάθε διαλεκτικῆς συζήτησης στοὺς «Νόμους»; Ὁ Νаторρ παρατηρεῖ μὲ ἀρκετὴ δυσφορία ὅτι οἱ Νόμοι «σὰ ν' ἀποφεύγουν ἐξεπίτηδες ἰδίως τὶς διαλεκτικὰ συζητήσεις» καὶ ὅτι «στὰ ἐλάχιστα χωρία ποὺ θίγονται μεθοδολογικὰ ζητήματα, μὲ τόσο ἀλλωστε στοιχειώδη τρόπο ἐπεξηγεῖται καὶ αὐτὸ ἀκόμα τὸ τί εἶναι ἔννοια κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ τί εἶναι λέξη» (895d, βλ. καὶ 963c, 965c κατὰ τὸν Νаторρ. Ὡστε εἶναι ἀνάγκη νά παραδεχτοῦμε ὅτι οἱ «Νόμοι» σκόπιμα γράφτηκαν γιὰ ἕνα νέου εἶδους κοινὸ, γιὰ ἄνθρώπους, δηλαδή, ὅπως ὁ Μέγιστος καὶ ὁ Κλεινίας, ποὺ δὲν ἔχουν ἰδέα διαλεκτικῆς.

Θὰ πῆ ὁμοίως ποὺ «δὲν ἔχουν ἰδέα Διαλεκτικῆς»; Μήπως ὁ δοῦλος τοῦ Μένωνα «εἶχε ἰδέα Διαλεκτικῆς»; Ἡ μήπως ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος συνίσταται στὴ διδασχὴ γνώσεων (μὲ τὴ σοφιστικὴ ἔννοια τῆς λέξης ποὺ τόσο τὴν κατεπολέμησε ὁ Πλάτων), στὴ μηχανικὴ, ἀπὸ τὰ ἔξω μετάδοση γνώσεων σὲ ἄνθρώπους ἐπιδεκτικούς ἢ ἀνεπίδεκτους γνώσης; Ὅλο ὁμοίως τὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνα εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀρνήσις τῆς ἀρχῆς ὅτι ὑπάρχουν ἄνθρωποι ἀνεπίδεκτοι διαλεκτικῆς, ἀκριβῶς γιὰ τὴν ἡ διαλεκτικὴ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ λειτουργία τῶν κοινῶν σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους νόμων τοῦ Διανοεῖσθαι. Ἔτσι ἡ Γνώσις εἶναι διδακτικὴ ἀκριβῶς γιὰ τὴν ἡ διαλεκτικὴ βοηθάει τὴ συνείδησις νά συνειδητοποιήσῃ πίσω ἀπὸ τὸ ἐμπειρικὸ ὕλικὸ καὶ τὶς ἀβασάνιστες μὴ θεμελιωμένες «Δόξεις», τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της καὶ τοὺς νόμους τῆς λειτουργίας του. Ἐπομένως ἡ ἐρμηνεία τοῦ Νаторρ εἶναι ὁλότελα ἀνεπαρκῆς, ἐκτὸς ἀν—πράγμα ἀδύνατον—ὁ Πλάτων στὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἀναίρεσε τὴν πιὸ θεμελιώδη ἀρχὴ τῆς μεθόδου του. Γιατὶ λοιπὸν ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος τῶν σύντομων ἐρωταποκρίσεων, τῶν ὀρισμῶν, τῶν διαιρέσεων καὶ τῶν συναγωγῶν ἔχει τώρα ἀντικατασταθῆ ἀπὸ τὰ μακρότατα *exposés*, ποὺ κάνει ὁ «Ἀθηναῖος ξένος» στὸν «Κρητικὸ Κλεινία» καὶ στὸ «Λακεδαιμόνιο Μέγιστος» στὸ δρόμο ποὺ πηγαίνει ἀπὸ τὴν Κνωσσὸ

στὸ Ἱερό τοῦ Δία—σάμπως οἱ τρεῖς κυριώτεροι πολιτισμοὶ ποὺ βλάστησαν σ' ἑλληνικὸ ἔδαφος νά συναντήθηκαν σ' ἕνα κοινὸ δρόμο ποὺ τοὺς ὀδηγεῖ σὲ ἴδιες του τὶς πρῶτες πηγές. Ὡς τώρα ἡ Φιλοσοφία ἡ Διαλεκτικὴ, ἦταν ἡ μόνη δυνατὴ σκοπιὰ ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ «τά τε Πολιτικά δίκαια καὶ τὰ τῶν ἰδιωτῶν πάντα κατιδεῖν». Λίγα χρόνια πρὶν ἀπὸ τοὺς «Νόμους» ὁ Φίληβος μᾶς δείχνει τὴν ὁλοένα αὐστηρότερη ἐμμονὴ τοῦ Πλάτωνα στὴν καθαρὴ συστηματικὴ ἔρευνα καὶ στὸν καθαρὰ μεθοδικὸ χαρακτήρα τῆς «Ἰδέας», ἔτσι ποὺ εἶναι ἀδύνατον νά υποθέσουμε ὅτι ὁ Πλάτων ἀναίρεσε τὴν ἴδια τὴν μέθοδο τῆς σκέψης του. Τὸ μόνον λοιπὸν ποὺ μένει νά υποθέσουμε εἶναι ὅτι οἱ «Νόμοι» ἀφοροῦν ἕνα νέο τύπο κοινωνικοῦ ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος ξεφεύγει ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς συνείδησης καὶ τῆς διαλεκτικῆς (ποὺ περιορίζονται πλέον στὸ πεδίο τῆς καθαρῆς θεωρίας), καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ διάπλασις καὶ ἡ μόρφωσις γίνονται μὲ ἄλλα μυθικά, θρησκευτικά, γενικά ἐξωσυνειδητὰ μέσα (ὅπως π. χ. ὁ χορὸς ποὺ ἔχει στοὺς «Νόμους» καὶ γενικά ἀπὸ τὸν «Τίμαιος» καὶ μετὰ μιὰ κεντρικὴ σημασία). Ὅπως δὲποτε ἄλλοῦ θὰ προσπαθήσουμε νά ἐπιλύσουμε τὸ δυσκολώτατον αὐτὸ πρόβλημα ποὺ εἶναι ἴσως τὸ κλειδί γιὰ τὴ συνολικὴ κατανόησις τοῦ νοήματος τοῦ Πλατωνικοῦ ἔργου.

10. Ὁ Αἰσχύλος ὁ μὴ εἰδῶς ἔγραφε στὸ ἐπιτύμβιόν του ὅτι «ἐποίησε τὰ δέονα» γιὰ τὴν ἀντρέια του δοκιμάστηκε μ' ἐπιτυχία στὴν πολεμοῦσε σὰν πολίτης Ἀθηναῖος τὸ Δάτη καὶ τὸν Ἀρταφέρην. Ὁ Περικλῆς μίλησε στὸν Ἐπιτάφιο γιὰ τοὺς στρατιώτες τῆς Δημοκρατίας ποὺ ἡ ζωὴ τους ρυθμίστηκε ἔτσι, ὥστε τὸ τέλος τῆς εὐτυχίας τους νά συμπίπτει μὲ τὸ τέλος τῆς ζωῆς τους. Τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ Σωκράτη στὴν τὸ σῶμα του πάγωνε σιγὰ-σιγὰ καὶ βυθιζόταν μὲς τὴν ἀνυπαρξία, ἦταν μιὰ ἐκδήλωσις σεβασμοῦ στὸ Θεὸ τῆς Ὑγείας. «᾽Ω Κρίτων! Τῷ Ἀσκληπιῷ ὀφείλομεν ἀλεκρύονα. Ἀλλὰ ἀπόδοτε καὶ μὴ ἀμελήσητε... Ποιὰ θάταν ἡ τελευταία σκέψις τοῦ Πλάτωνα πρὸς τὸν ἀνεπανόρθωτον κλειστὸ κύκλον τῆς ὑπαρξῆς του, ποὺ χανόταν ἐρημικὴ καὶ ἀναπάντητη μὲς τὴ σκοτεινὴ καὶ βαρεῖα νύχτα τῆς Παρακμῆς! *Scribens mortuus est*. Πέθανε σὰν διανοούμενος, αὐτὸς ποὺ σ' ὄλη του τὴ ζωὴ ἤθελε νά πράξῃ καὶ ποὺ στὴ θέλησίν του αὐτὴ εἶχε τὴ δύναμη, γέρος ἑβδομήντα χρόνων, νά παίξῃ στὴ Σικελία τὸ τελευταῖον του ἀτοῦ καὶ νά παραστῇ ἀδύναμος καὶ μακρυνὸς θεατῆς μπρὸς τὴν ὀριστικὴν ἀποτυχίαν τῶν πολιτικῶν του σχεδίων.

Παρίσι Γενάρης 1947

ΚΩΣΤΑΣ ΣΤΡ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ